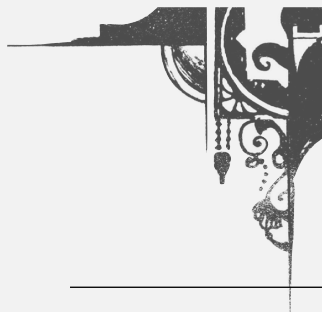

NAGODBENO DOBA I UMJETNOST

Darja Radović Mahečić

Razgovor s Olgom Maruševski

Rasprave o historicizmu, bečkom *fin de siècle*, modernoj i secesiji, odavno su svoj interes protegnule i na druga središta Austro-Ugarske Monarhije, na Prag, Budimpeštu, Trst, Zagreb. Istraživanja neposrednih utjecaja i veza među srednjoeuropskim gradovima, ali i fenomena duha prijeloma 19. u 20. stoljeće, umnožila su se posljednjih deset godina ne samo u opširnim studijama pojedinih područja, već i u projektima i izdanjima koja sabiru ta iskustva. Osim što u to doba dobiva svoj aktualni vizualni identitet, Zagreb je kao najsnažnije duhovno i kulturno središte Hrvatske bio gotovo simultano upoznat sa zbivanjima u Beču; ti su mu poticaji bili bliski, a modificirao ih je u skladu s vlastitim potrebama i naslijeđem i širio u druge sredine.

Znanstveno utemeljenu, slojevit i literarno izuzetno zanimljivu interpretaciju ovoga razdoblja (kulturne veze s Bečom, a političke s krunom sv. Stjepana, dakle Budimpeštom) naša struka zahvaljuje cjelokupnom impozantnom opusu kulturne povjesničarke dr. sc. Olge Maruševski, kojem će se pridružiti i najnovija knjiga *Iz zapisaka Hrvatskog društva likovnih umjetnika. Društvo umjetnosti 1868. - 1879. - 1941.* u izdanju Društva povjesničara umjetnosti Hrvatske. Iz vizure i pera autorice ovo je razdoblje određeno ličnošću Ise Kršnjavog, koji joj je poslužio kao velika udica, ne bi li unutar njegove

dinamike pohvatala spone koje su ga determinirale. Međutim, istraživanje ovoga razdoblja Olga Maruševski je započela sredinom 20. stoljeća, u vremenu u kojem se 19. stoljeće držalo izrazito parazitskim i umjetnički neinventivnim.

Mi jesmo bili u zakašnjenju, ali i vani se tako razmišljalo o 19. stoljeću. Tek šezdesetih godina 20. stoljeća to je razdoblje počelo privlačiti pažnju. Ja sam to pratila. Za Beč pedesetih godina Ferstelova Votivkirche je bila nebitna, nikakva joj se vrijednost nije priznavala. Pevsner je sedamdesetih napravio veliki sastanak kako bi se konačno progovorilo o historizmu ili historicizmu. Kad sam prijavila svoju doktorsku temu - Isu Kršnjavija (a studirala sam "historiju umjetnosti i kulture", kako je bio naziv naše studijske grupe još otkad ju je on osnovao), Grgo Gamulin mi je rekao: "Zaboga, ne!" Jer obnova katedrale, zaštita spomenika i sve oko Bollèa, to se jednostavno nije priznavalo. Rekao mi je: "Obradite Kršnjavija kao slikara!" A to se onda opet meni nije dopalo!

Za odabir teme "Kršnjavi - kulturološko i povijesno-umjetničko značenje" zaslužan je bio profesor Prelog, koji me godinama poticao na istraživanje. Zahvalna sam i Marcu Pozzettiju, jer mi je za jednog posjeta Trstu, kad sam mu rekla čime se kanim baviti, rekao: "Sempera! Pazite, ne izostavite Sempera!" Znala sam da postoji jedan takav, ali...

zato sam mu zahvalna za cijeli moj posao! Afirmirao je prostor između Alpa i Jadrana, a teza o Wagnerovoj školi je izvrsna. On je to postavio vrlo rano, a vi se onda puno lakše možete nadograditi na takvu osnovu.

Prva radna iskustva stjecali ste činovničkim poslovima u Ministarstvu financija. Povijest umjetnosti upisali ste tek iza Drugog svjetskog rata i radni vijek proveli u Leksikografskom zavodu.

Ako je tko zaslužan za ovo što znam, to je Leksikografski zavod. Jer, skoro sam trideset godina vrtjela časopise i novine, od vremena kad su se kod nas pojavljivali i iz cijele Jugoslavije. Tu sam toliko toga naučila, u Bibliografiji. Nisam radila samo likovnu bibliografiju, već sve struke, a pisala sam i članke za enciklopedije. Za Bibliografiju smo svaki članak predavali u tri primjerka, koji su se svrstavali prema autoru, struci i predmetu. Kao verifikator, uvijek sam išla sama provjeravati podatke i onda sam se zabavljala. Puštali su me, kako da ne! I zato je moja prva tema bila - oprema tiska. Vidjevši tipove slova, oglase, otvorila mi se sjajna tema, od koje nije bio dalek skok do arhitekture i drugih područja. Oglasi su fenomenalna stvar da vidite kako su ljudi živjeli. Publicirala sam dosta članaka o toj temi. To su akcidenčni radovi u tiskarstvu. Kompoziciju i elemente takvih oglasa u 19. stoljeću lijepo prepoznajete i na onodobnoj arhitekturi, na pročeljima zgrada; to je isti tip ukrasa. Akcidenčni radovi u tisku i arhitekturi su isti. Ne govorim o prostoru u arhitekturi, samo o fasadi.

Može se reći da se Vaš interes za 19. stoljeće profilirao radom u Leksikografskom zavodu? Bili su tu, mogu reći, i neki privatni razlozi, čisto obiteljski. Jer, naslušala sam se priča o životu stare Monarhije: s jedne strane kod bake Tanhofer u Popovači, a s druge od svekra i svekrve uz pasijans. Bili su francuski državljani, iako je moj svekar bio porijeklom Poljak. Oni su iz Sankt Petersburga došli najprije u Peštu, pa u Pariz, Beograd, i konačno u Zagreb. Od njih sam, dakle, slušala o životu u staroj Rusiji, na poslu sam čitala novine otkad je krajem 18. stoljeća izašao prvi "Kroatischer Korespondent"

nadalje, i tako sam kojiput zaboravila u kojem stoljeću živim. I prihvatite to. Svu dokumentaciju o generalu Marouchevskom predala sam napokon Hrvatskom državnom arhivu.

Ta sam dva stoljeća, devetnaesto i dvadeseto, jednom nazvala i dvojajčani blizanci. Jer, tu počinje i ono što mi danas doživljavam. Zapravo, stoljeće kojim se sad hvalimo počinje poslije sredine 20. stoljeća; to se ne može kalendarski dijeliti. Pa mi i danas imamo dobar dio prošlog stoljeća na leđima.

Bili ste, međutim, i vrlo suvremeni i aktualni. Kad je pedesetih godina u Zagrebu utemeljen Jadran-film, radili ste kao kostimograf.

Uvijek sam voljela risati. U realnoj gimnaziji na Katarininom trgu risanje smo učili od Jerolima Mišea. Dobivala sam pohvale i moji su školski radovi bili na izložbama. Ne znam ni kako je to počelo da sam kos-time za film radila! Sudjelovala sam na sedam filмова, a kako su bili crno-bijeli, najveći je problem bio prikaz boja! Bila je to pristojno plaćena epizoda u mojoj radnoj biografiji. Čak su me pitali bih li se za stalno prebacila u Jadran-film, no tada sam već radila u Leksikografskom. Mi smo ondje, zahvaljujući Krleži, u socijalizmu živjeli na drugi način negoli ostali ljudi. Prije Leksikografskog sam radila na bibliografiji u Gliptoteci. Pajo (Antun, op. a.) Bauer je tražio da napravimo likovnu bibliografiju i obradili smo važnije novine i časopise do 1910. Popisivali smo sitne vijesti i svaku bilješnicu, što se u Leksikografskom nije radilo. To se čuva u Muzejskom dokumentacijskom centru (koji je također on osnovao) i u Muzeju za umjetnost i obrt.

Kada su se intenzivirala Vaša znanstvena istraživanja koja su Vas dovela u današnju poziciju autoriteta za kulturnu povijest 19. stoljeća?

Magistrirala sam 1965. s Društvom hrvatskih umjetnika. Nikakvog mentora nisam imala, jer to je još bilo vrijeme nepriznavanja 19. stoljeća. Počelo je s Hrvatskim salonom 1898., a završilo 1903. kad su se opet uklopili u Društvo umjetnosti. Ja sam tada našla, danas vidim, skromnu literaturu o tome. U komisiji su bili Gamulin, Rendić i Vera Horvat. Zapravo sam jako zahvalna što me je Pajo Bauer uputio Dušanu Plavšiću, koji je s Guidom Jenyjem uređivao prvi hrvatski moderni književnoumjetnički časopis "Mladost", koji je izlazio samo 1898. godine. To je, zapravo, uvod u našu secesiju. Dežman je bio medicinar, Plavšić je bio ekonomist, Guido Jeny je bio matematičar. Sva trojica su bili u Beču, sjedili po kavanama, čitali, išli u kazalište, slušali što se govori. Oni su pokrenuli "Mladost", list koji je izlazio u Beču (i u kojem se prikazivao bečki likovni život), ali se tiskao tu, u Dioničkoj tiskari. Zalagali su se za suradnju književnika i likovnih umjetnika i tu pripremali teren za našu secesiju kao stil, ali i doslovno odvajanje od Društva umjetnosti (koje je osnovano 1868.

godine, današnje Hrvatsko društvo likovnih umjetnika). Plavšić je tada bio već jako star gospodin.

Nekoć je imao poznatu vilu na Rokovom perivoju, kao bankovni činovnik bio je u Sarajevu, a poslije je bio i pomoćnik ministra financija u Beogradu, to je bila njegova struka. Ali u mladosti je bio stvarno važan na ovom našem likovnom području. U vrijeme kad su se secesionirali, Plavšić je pisao protiv Kršnjavija, jer kako to već ide, mladost se buni protiv starih. Ali, kad sam ja njemu odlazila negdje šezdesetih godina na razgovore, rekao mi je: "Kršnjavi, to je bila velika ličnost!" Dao mi je puno podataka o tim godinama i uputio me gdje treba tražiti. Npr., 1904. je bila velika afera kada je Plavšić, nakon uspješne beogradske izložbe, pokušavao da naši umjetnici dospiju u Sarajevo. Bilo je to suprotstavljanje političke južnoslavenske ideologije i aktualne politike Monarhije. Sve se svelo na političku razinu pa izložbe na kraju nije bilo.

Relativno rano ste otišli u mirovinu.

Iako su me odgovarali, u mirovinu sam otišla 1973. S jedne strane zato da bih mogla više raditi druge stvari, a s druge jer mi se činilo da još uopće nisam putovala. Mene su zanimali gradovi u kojima sam mogla profitirati u vezi s poslom. Htjela sam bolje upoznati i dulje boraviti na mjestima na kojima sam mogla vidjeti nešto u vezi sa svojim interesom.

Poznata je Vaša pasionirana ljubav prema Veneciji. Dva su grada u koja sam zaljubljena. Ne ulazim u to kako oni danas izgledaju. Jer, sve se promijenilo s tim strašnim prometom i gomilom turista. No, Venecija me uvijek silno privlačila. To možda nije lije-po, ali te lagune, ta vlaga, ta oronulost, ima jednu ... kad bi obnovili sve te zgrade mislim da to više ne bi bilo isto. Možda je to nešto u mojem karakteru, da mi se sviđa ta mrtva voda. I to kako je Venecija nastala, to me strašno privlači.

Drugi grad u koji bih odmah otišla, da mogu, je Istanbul. Odnos vode i grada, arhitektura. Kad sam bila u Istanbulu, sedamdesetih, nudio je cijelu svoju povijest na dlanu, a to je i naša povijest: Visoka Porta, Jedrene (turski Edirne), balkanski ratovi, sve je to meni bilo silno zanimljivo. Europski dio Istanbula, u

kojem ulice sliče na Mariahilferstrasse, a jedno od manjih kazališta upravo je davalo "Kneginju Čardaša". Pa drveni dio Carigrada s doksatima, prodavaonicama voća i povrća koji su na toj daščanoj arhitekturi izloženi poput buketa. Pa rimski dio, Aja Sofija. Posljednja carska palača zvana Nasuta bašta, gdje je i Ataturk jedno vrijeme živio, a koju su gradili francuski arhitekti. Ta pretjerana raskoš! I to treba vidjeti. A kako su francuske političke veze radile, vidite po "Kavani Loti", po Pierre Lotiju koji je tu pisao. A da skočim odmah i na Veneciju, koja je također bila svoje vrste granica: naša historiografija govori o Veneciji gotovo isključivo kao o neprijatelju, no bilo je i trenutaka kad nas je spašavala. Ova dva grada napokon objašnjavaju i važnost Dubrovnika! Sve što se tiče Venecije nastojim nekako skupiti - razglednice, knjige...

Znam da posebno mjesto u tom skupu ima Vodeni žig Josifa Brodskog.

Ah, to je posebna priča. No sad čitam "Mikrokosme" Claudia Magrisa. Malo je brbljav, ali u tom brbljanju, koje je na nivou, nalazite posebno neke misli, koje onda svjetlucaju kao dragi kamen u jednoj beskrajno dugačkoj rečenici. Privlačna mi je literatura ograničena na Europu, na Srednju Europu. Trenutno čitam knjige koje imam kod kuće i koje sam već pročitala. Ponavljam neke stvari i uvijek nalazim nešto novo. Među novije simpatije svakako ubrajam Itala Calvina, posebno "Potonule gradove", zbog arhitekture i urbanizma. No i Bulgakov, koji nije iz ovog dijela Europe, također mi je vrlo blizak. Od srednjoeuropskih - Musil, to je sjajna literatura. Arthur Schnitzler se mora čitati, kao i Joseph Roth.

A od povjesničara umjetnosti?

Čitala sam i druge koliko sam morala. To je povijest kulture, čime sam se ja bavila. Kad se prisjećam komu sam zahvalna za svoj rad, to je Fricika (Miroslava op. a.) Despot, koja se bavila privredom. Iako je bila starija od mene, bile smo jako dobre i često smo razgovarale. Uvidjela sam da se bez politike i bez privrede, na koju me upozoravala, ne mogu maknuti kroz ovo razdoblje. Čitala bih i monografije o

pojednim umjetnicima, ali smo u velikom zaostatku s takvim knjigama. Iako je o Bukovcu pisano, još postoji bezbroj rupa. Monografije nemaju Iveković, Mašić, Quiquerez, a Čikoševa je najgora knjiga koju smo ikad izdali. Napokon, niti Kršnjavi nema svoju monografiju.

Koliko je Kršnjavi utjecao na urbanistički razvoj Zagreba i konkretno na njegov izgled?

On je imao svoje ideje i sva sreća da ga ovi naši škrti gradski oci nisu slušali. I o tome pišem u ovoj svojoj knjizi. To su sve jako zgodne ideje na papiru. Kršnjavi je htio sve poravnati: llicu, jer mu je bila grbava; pa Petrinjsku, i još ju dovesti točno pred sredinu Nadbiskupskog dvora, i slično. To su barokne i klasicističke vizure kod njega bile. Pariški bulevardi su mu bili uzor, i München, a bečki mu se ringovi nisu sviđali. Zato je i osnovao Društvo umjetnosti, današnji HDLU, da mu bude sredstvo pomoću kojeg je htio svoje ideje porinuti. Zahvaljujući Kršnjaviju, koji ga je vodio, to se društvo bavilo i arhitekturom, školstvom, prosvjetom, privredom, ne znam čime sve ne. On nikad nije govorio u svoje ime, nego: "Društvo umjetnosti bi to htjelo sprovesti..." Jako je bio spretna u tome. To je Društvo sa svojim izložbama trajalo do 1918. godine. Od 1868. do 1918. - jedno sjajno nagodbeno doba. I ta politika Društva umjetnosti je nagodbena. Kršnjavi se stalno nagađao s predstavnicima zemaljskih ili gradskih vlasti. To je karakteristično za njegovo vrijeme, a poslije 1918. Društvo je trajalo kroz svoje ustanove: Muzej za umjetnost i obrt, Obrtnu školu, Modernu galeriju i Meštrovićev paviljon. Priložila sam ovoj svojoj knjizi Meštrovićevo pismo koje pokazuje da je, postavši profesorom na Akademiji, na svoja leđa primio Kršnjavijevu političku sudbinu. Za Modernu galeriju sam htjela reći da je to galerija Društva umjetnosti, koju su oni osnovali 1905. Sramota je što ona danas nije otvorena, a da ne govorimo da njezin fundus nije pošteno obrađen. Ne znam kakav je to urok nad tom galerijom, ali već je i prije ovog rata i prije svih Zidića tu bilo problema.

Po odlasku u mirovinu istraživanja prijavljujete kao vanjska suradnica Instituta za povijest umjetnosti. Kako sam i dalje željela raditi, Milan Prelog mi je

predložio da istraživanja nastavim pod okriljem Instituta. I dalje sam radila po arhivima i sama birala teme koje su se uklapale u projekte Instituta. Takva je tema bio Maksimir i vrijeme biskupa Haulika. Kod nas je običaj da se, kad se govori o obnovi zagrebačke katedrale, počinje od Bollèa. To nije točno. Modernizacija katedrale počinje s biskupom Vrhovcem. Onda dolaze Haulik i Alagović, pa arhitekt Schmidt, koji je zadao kostur i tornjeve katedrale, a Bollè je kao njegov pomoćnik riješio izgled triju lađa. Haulik je i tu biskupsku šumu u Maksimiru pretvorio u romantični perivoj, što je mene jako privlačilo kao tema različita od baroknih vrtova. To sam u Beču otkrila kad sam vidjela Laxenburg, kao i minhenski Englischer Garten. Bila je to općenita moda, koja je stigla iz Engleske. Mnogi istraživači nastoje otkriti Vrhovčevu koncepciju u Maksimiru. Ako se to može, onda su to glavna aleja i vidikovac, brežuljak i te staze koje se račvaju. Sve drugo je Haulikovo. Ali prvi izlazak iz Gornjega grada, što je bio Zagreb, učinio je Alagović s parkom Ribnjak, koji je on osnovao fuori le mura. A onda s tom svojom velikom idejom dolazi Haulik. U Metropolitani postoje priručnici za uređenje vrtova iz onog vremena. Njih je vjerojatno skupljao Vrhovac. Sve je u njima točno propisano, kao u

modnom žurnalu, ali za parkove.

Morali ste imati puno samopouzdanja raditi te devetnaestostoljetne teme u vrijeme kad se to razdoblje preziralo.

To vas i porine da ga radite. Dapače. Stalno sam htjela dokazati, ponajprije sebi, ali i drugima (ne znam jesam li uspjela), da je to silno zanimljivo razdoblje u kojem mi napokon danas živimo. Ne doslovno, ali taj duh je ostao kod nas, zadao nas je.

Ovo najnovije doba već slabo mogu pratiti, a i nisam kompetentna. Jedino mogu reći da sam zahvaljujući jednom francuskom dokumentarcu upoznala sjajan rad kipara Dalibora Stošića. To spada u suvremenu umjetnost, ali ne u instalacije. Danas je manje umjetnosti, a više - doskočica. Osobno me više zanimaju forma i materijal.

Pratim i novu arhitekturu svjetskih muzeja. Tu zapravo ne trebate ni jedan izložak, jer je sama arhitektura - izložak, u Berlinu, u Bilbao, u Sidneyu. To može biti jako zgodno i privlačno. A arhitekti su najtaštiji među svim umjetnicima... A arhitektura, to je najstariji zanat na svijetu. U oba smisla.

Razgovarala Darja Radović Mahečić, siječanj 2005.